

УДК 378.001.9

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2021.35.11319>

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ

Оксана Гавришків

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
вул. Героїв Майдану, 32, Львів, Україна, UA–79026*

Розглянуто зміст понять “професійно-педагогічна діяльність”, “професійне зростання”; показано, що професійний розвиток – багатогранний процес здобуття й використання нових знань, умінь та якостей, які потрібні для високоефективного проведення професійної педагогічної діяльності. Зазначено, що професійний розвиток – процес перетворення індивідуальності педагога, спрямований на самовдосконалення й досягнення акмеологічних вершин у професійній діяльності; виокремлено особливості професійно-педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу.

Проаналізовано етапи професійного розвитку викладача (вибір професії, професійної освіти та підготовки, професійної адаптації, професійної компетентності, професіоналізму, майстерності та новаторства). З’ясовано, що самовдосконалення існує у двох взаємопов’язаних формах: самоосвіта та самовиховання. Автор пропонує коротку змістову характеристику означених понять. Охарактеризовано етапи самовдосконалення науково-педагогічного працівника: етап самопізнання (початковий етап пізнавальної діяльності людини), етап створення особистої програми самовдосконалення (формування цілей та ідеалів для досягнення своєї мети), етап реалізації програми самовдосконалення (втілення комплексу професійного росту), етап контролю та регуляція процесу самовдосконалення (оцінювання досягнутих результатів).

На основі теоретичного аналізу та окремих результатів емпіричного дослідження, автор запропонував поради викладачам вищих військових навчальних закладів для їх професійного самовдосконалення. З’ясовано, що постійне підвищення фахової майстерності є важливим фактором професійного розвитку науково-педагогічного працівника.

Ключові слова: педагогічна діяльність, вищий військовий навчальний заклад, професійне зростання, етапи професійного розвитку, самовдосконалення, самовиховання, інноваційність.

Постановка проблеми. На етапі становлення суспільства суттєвого значення набуває дилема обізнаності у фаховій діяльності. Щоб досягти значних професійних результатів, потрібно брати до уваги, що лише фахівець високого рівня може гарантувати потрібні показники, які відповідають

вимогам сьогодення. Урахування обставин суспільного розвитку потребує змін у діяльності всіх сфер соціальної системи, фахівців різного профілю. У цьому контексті збільшуються вимоги до якості освіти, професійної підготовки здобувачів у закладах вищої освіти, викладачів вищої військової школи зокрема. Саме означені положення відображають актуальність цього дослідження.

Мета роботи: на основі теоретичного аналізу виокремлених етапів професійного розвитку та проведеного емпіричного дослідження сформулювати поради викладачам вищих військових навчальних закладів для професійного самовдосконалення.

Професійно-педагогічна діяльність – це різновид соціокультурної праці, яка є спрямованою на передання набутих людством культури та досвіду, що передається від старшого покоління до молодшого, забезпечення умов для всестороннього та гармонійного розвитку особистості студента, його самоактуалізації та виявлення індивідуальності [6, с. 244].

Однією з властивостей діяльності викладача є те, що він співпрацює з дорослою людиною, яка володіє певним рівнем знань, умінь та навичок, має сформовані свої нахили, мотиви та інтереси. Тому педагог тут змушений свідомо сприймати екстраординарність свого студента, беручи до уваги всі його індивідуальні особливості. Доцільно акцентувати на педагогічній взаємодії, яка окреслює творчі риси професійно-педагогічної діяльності курсанта та викладача.

У вищих військових навчальних закладах України навчаються курсанти, студенти та слухачі (офіцери), які мають досвід проходження військової служби на різних посадах у військах, наукові ступені та значний військовий досвід. Тому перед викладачем вищого військового навчального закладу постають підвищені вимоги до професійної майстерності. Саме тому проблема професійного розвитку стає дедалі актуальнішою для працівників цієї сфери. Науково-педагогічний працівник реалізує свої знання, навички та вміння насамперед у контексті своєї професійної педагогічної діяльності. Від його професіоналізму значною мірою будуть залежати можливості формування мотивації учіння здобувачів освіти у вищому військовому навчальному закладі.

Професійне зростання – це різноаспектний процес, цілеспрямований на якісні зміни в майстерності фахівця, викликані загальними закономірностями інтелектуального й культурного росту людини, що відбуваються у відповідному соціальному оточенні. Дієвим доказом його ефективності є середовище, в якому протікає практична діяльність та змістовний діалог із колегами та іншими учасниками освітнього процесу [8, с. 40].

Зеєр Є. виокремлює внутрішні та зовнішні фактори професійного розвитку, систематизовані у табл. 1 [2, с. 336].

Таблиця 1

Фактори професійного розвитку

Внутрішні	Зовнішні
особливості індивідуально психологічного характеру (інтереси, мотиви, потреби, здібності, спрямованість, темперамент)	наявність здорової конкуренції у закладі вищої освіти
дисциплінованість, рішучість, наполегливість, сміливість як вольові якості	створення нових умов та вимог до професійної діяльності
бажання віднайти своє місце в професійно-педагогічній діяльності у вищому військовому навчальному закладі	зміни в організації освітнього процесу
усвідомлення недостатності знань, досвіду для ефективного виконання своєї професійної педагогічної діяльності	наявність викладачів-наставників
мотивація до самовдосконалення та розвитку, бажання пізнавати щось нове та розширювати свій світогляд	призначення на нову посаду (нові обов'язки та вимоги)
	наявність науково-технічного прогресу
	оточення науково-педагогічного працівника

Цілеспрямований викладач, який прагне досягнути своєї вершини, постійно ставитиме перед собою нові цілі у професійному розвитку, відкриватиме нові можливості. Тут доцільно виділити етапи професійного розвитку викладача. Сьогодні існує кілька підходів учених до виділення етапів професійного розвитку викладача. Найбільш поширеними є класифікації Е. Зеєра, Є. Клімова та Р. Піонової.

1-й етап – вибір професії (за Є. Зеєром). Вибір професії зумовлюється здібностями особистості до певного виду діяльності, її інтересами, мотивами та задатками. Зазвичай він завершується в юнацькому чи підлітковому віці. У разі потреби людини змінити сферу своєї праці вона починає свій професійний шлях з першого етапу: проходить усі стадії професійного зростання вдруге. Після багатьох років військової кар'єри офіцери дуже часто вступають до ад'юнктури. Однак обрання ними науково-педагогічної діяльності у вищому військовому навчальному закладі попри їх досвід у службі п'ять, десять чи більше років навіртає їх до початкового етапу як викладача, науковця чи дослідника [2, с. 336].

2-й етап професійної освіти та підготовки (за Є. Клімовим). Цей період характеризується одержанням необхідних знань, навичок та вмінь, розвитком професійно необхідних якостей і властивостей особистості. Зазвичай він проходить у закладах вищої освіти, також ймовірно навчання на різноманітних курсах підвищення кваліфікації і перепідготовки у закладах

післядипломної освіти. Військовослужбовці опановують процес підготовки до науково- педагогічної діяльності на оперативному рівні та в ад'юнктурі [4, с. 304].

3-й етап професійної адаптації. Згідно з Є. Клімовим: "... як би гарно не був налагоджений процес підготовки того чи іншого професіонала в закладі освіти, випускних ніколи не підходить "як ключ до замка" до трудової діяльності". Науково-педагогічна діяльність характеризується своїми функціями, особливостями, рисами та властивостями. Має величезну різноманітність педагогічних задач та ситуацій, а тому передбачити та навчити всьому є майже неможливим [4, с. 304].

4-й етап формування професійної компетентності (за Р. Піоноюю). Науково-педагогічний працівник набуває досвіду самостійної професійної діяльності, вдосконалює наявні знання та професійні навички, набуває нових, виробляє важливо професійні риси та властивості, педагогічні техніки, пізнає тонкощі професійно-педагогічної діяльності, працює на репродуктивному та конструктивному рівнях [7, с. 256].

5-й етап формування професіоналізму (за Є. Єфремовим). На цьому етапі викладач виступає справжнім професіоналом своєї справи, який виробляє свій власний індивідуальний стиль професійної діяльності та займає свою власну професійну позицію. Активність викладача характеризується гнучкістю, інноваційністю, високою результативністю не лише в навчальній, а й в методичній та науковій роботі [1, с. 128].

6-й етап удосконалення майстерності (за Р. Піоноюю). Викладач, як майстер своєї справи, та його науково-педагогічна діяльність володіють виключно творчим характером. Він має не лише індивідуальний стиль діяльності, а й свій власний авторський почерк, може легко та просто вирішувати надскладні педагогічні завдання та ситуації, добре орієнтуватися в інших сферах діяльності чи наукових галузях [7, с. 256].

7-й етап новаторство (за Р. Піоноюю). Нововведення притаманні й для діяльності професіонала. Однак на цьому періоді воно набуває нових контурів та зобов'язує викладача до регулярного професійного розвитку. Тут все залежить від самого працівника: якого етапу він у ньому досягне, залежить саме від його бажань, прагнення до мотивації, цілей його готовності змінюватися, сміливості висувати нові ідеї, відкривати нове бажання стати фундатором своїх досягнень [7, с. 256].

За сучасних умов розвитку нашої країни стала вже реальністю підготовка висококваліфікованих військових експертів, які можуть ефективно виконувати завдання, поставлені щодо управління армією в мирний час та в бойових умовах.

Викладач вищої військової школи є центральною фігурою у процесі підготовки майбутніх офіцерів. Щоденний розвиток військової науки і

техніки змісту військово-професійної діяльності, зміни соціально політичної ситуації в країні продукують зростання вимог до ефективності та якості освітнього процесу у вищому військовому навчальному закладі. Це викликає невідкладність постійного самовдосконалення викладачів вищої військової школи, які мають реалізовувати нові освітні програми, інноваційні технології і методики, крокувати завжди в ногу з часом, озброювати своїх курсантів актуальною інформацією, застосовувати новітні засоби і методи навчання [7, с. 256].

Професійне самовдосконалення викладача відбувається у двох формах, які перебувають у тісному зв'язку один з одним. Це – самоосвіта й самовиховання. У психологічному словнику зазначено, що основним значенням самоосвіти є вдосконалення існуючих знань, вмінь та навичок [10, с. 494]. Як зазначає В. Петроченко, самовиховання відбувається у свідомій діяльності викладача, скерованій на справжнє та досконале втілення себе як особистості [8, с. 40]. Палке бажання до самоосвіти і самовиховання є стартом до самовдосконалення. Згідно з дослідженнями О. Красницької існують такі етапи самовдосконалення, як: етап самопізнання, етап створення особистісної програми самовдосконалення, етап реалізації програми самовдосконалення, етап контролю та регуляції процесу самовдосконалення [5, с. 226]. Охарактеризуємо їх зміст.

Етап самопізнання. Викладач може оцінити своє реальне професійне “я”, визначити свої переваги і недоліки, а також структурувати модель свого професійного та особистісного розвитку. Не менш важливого значення набуває мотивація та стимулювання до змін. Науково-педагогічний працівник повинен звертати увагу на те, що зміни до прогресу людини та її мотивація і спрямованість на ці зміни є рушійними силами для розвитку. Свідома оцінка умінь, знань, здібностей дає можливість віднайти свою родзинку або ще не розвинені уміння, над якими потрібно попрацювати. Інакше викладач не зможе ефективно самоактуалізуватися й самореалізуватися у своїй професійній діяльності [5, с. 226].

Етап проєктування роботи над собою, створення особистої програми професійного самовдосконалення прогнозує розвиток цілей та головних завдань, створення програми професійного особистісного розвитку, а також перебуває у пошуку шляхів, засобів, форм і методів досягнення успіху. Для одного викладача буде достатньо чіткого плану, а для іншого знадобиться детально розроблена та розписана програма. Підхід має бути персональним. Залежно від завдань, які постають перед науково-педагогічним працівником, термін виконання програми буде різноманітним. Важливо брати до уваги й перспективи її коригування [5, с. 226].

Етап реалізації програми самовдосконалення. Викладач має постійно здійснювати контроль над собою і вчасно вносити корективи до

програми, тому що діяльність у вищому військовому навчальному закладі зумовлюється інноваційністю та високою інтенсивністю сучасного життя, військово-політичних подій, що відбуваються в нашій державі. Потрібно задіювати різноманітні прийоми та методи, які сприятимуть у досягненні бажаного результату, наприклад, такі як самонавіювання, самоосуд, самонаказ тощо. На цьому етапі програми набуває важливого значення обмін досвідом із колегами, відвідування занять колег по кафедрі, участь у наукових і методичних заходах, проведення показових та відкритих занять, участь у тренінгах, конкурсах, проходження курсів підвищення своєї професійної майстерності. Наприклад, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського щорічно проводить курси підвищення кваліфікації для викладачів вищого військового навчального закладу, який має стаж роботи до трьох років і більше трьох років, курси з питань дистанційного навчання тощо [5, с. 227].

Етап контролю та регуляція процесу самовдосконалення. Власне контроль допомагає проаналізувати досягнуті результати, визначити їх відповідність поставленим цілям та завданням, сформулювати перспективи роботи у подальшому, внести корективи у програму. Доцільно використовувати прийоми самоконтролю, самооцінювання, самозвіту [5, с. 227].

Систематично підвищувати свою кваліфікацію чи ні, викладач повинен вирішувати це самостійно. Але науково-педагогічний працівник змушений іти в ногу з життям, мати глибокі та ґрунтовні знання зі своєї дисципліни, бути обізнаним у суміжних науках, вміти навчити курсанта вчитися [5, с. 227].

З метою об'єктивної оцінки професійного самовдосконалення викладача вищої військової школи ми провели опитування, в основу якого покладено комплекс питань, розроблений А. М. Зельницьким та О. О. Мітягіним: анкетування “викладач очима курсантів”, результати оцінювання професійної майстерності викладача керівництвом кафедри, рейтинг серед колег по кафедрі, оцінювання курсантів згідно з результатами поточного чи підсумкового контролю [3, с. 320]. Опитування проводили в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного та Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (всього опитаних – 1025; вік – 18 і старше).

Розглянемо детальніше зазначені види оцінки професійного самовдосконалення науково-педагогічного працівника.

Опитування курсантів за розробленою анкетною – “викладач очима курсантів”. У розвинутих зарубіжних вищих навчальних закладах думка курсантів є домінуючою під час оцінювання діяльності викладача. Респонденти дають оцінку педагогічної майстерності викладача, його

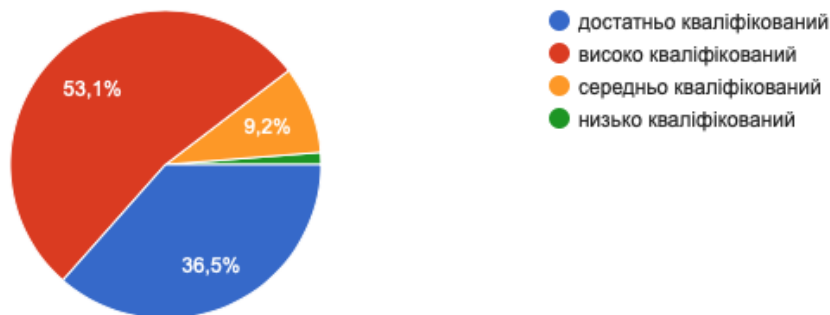
особистим якостям, а також підходах до студентів. Уважаємо доцільним проводити і в українських навчальних закладах подібні опитування курсантів після вивчення навчальної дисципліни для того, щоб дати змогу викладачеві виявити недоліки у власній професійній діяльності.

Результати оцінювання професійної діяльності викладача керівництвом факультету чи кафедри. Такий вид оцінювання передбачає визначення реального рівня знань та професійної майстерності педагогічного колективу вищого військового закладу, вирішення питань про перепідготовку та підвищення кваліфікації науково педагогічних працівників, тощо. Тобто відбувається постійний збір адміністративної інформації методом опитування студентів і випускників, відвідуванням відкритих занять, проведення контрольних заходів та аналізування динаміки розвитку кожного курсанта.

Тому оцінювання практичної діяльності науково-педагогічного працівника повинне ґрунтуватися не тільки на його особистих здобутках, статтях, виступах на конференціях тощо, а й на особистих здобутках тих, кого він навчає.

Ми підібрали питання для опитування, яке дало б можливість означити рівень професійної майстерності викладачів вищих військових навчальних закладів. Зокрема, на запитання “Означте показник фаховості викладацького складу Вашого навчального закладу?”, ми отримали такі результати, подані у вигляді діаграми на рис. 1.

Діаграма 1.1

- достатньо кваліфікований – 374 (36,5%);
- високо кваліфікований – 544 (53,1%);
- середньо кваліфікований – 94 (9,2);
- низько кваліфікований – 13 (1,3%).

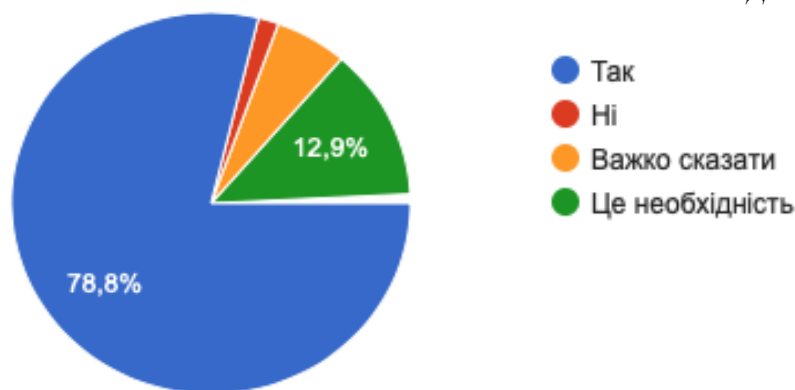
Такий результат свідчить про достатньо високий рівень професійної майстерності викладацького складу обраних навчальних закладів, що дає змогу сформулювати готовність до професійної діяльності у майбутніх офіцерів.

Рейтинг серед колег по кафедрі. Рейтинг такого виду допомагає визначити місце викладача у конкретному професійному середовищі; дати об'єктивну оцінку його професійної діяльності з боку позиції колег керівників тощо. Своєю чергою взаємовідносини педагога із своїми колегами повинні будуватися на демократичних засадах, коли індивідуальне ставлення не має переваг над оцінкою його професійних характеристик.

Рівень підготовленості курсантів згідно з результатами поточного модульного підсумкового контролю та робота державної екзаменаційної комісії. Контрольні заходи є закономірним елементом зворотного зв'язку у стінах вищого військового навчального закладу. Найважливішою його функцією є розкриття, як проходить навчання для того, щоб розробити належну педагогічну технологію, впровадження якої гарантовано задовольняло б досягнення певного рівня якості підготовки військових фахівців.

На запитання “Чи готові Ви до постійного самовдосконалення?”, ми отримали результати, подані у вигляді кругової діаграми на рис. 2.

Діаграма 1.2

- так – 808 (78,8%);
- ні – 17 (1,7%);
- важко сказати – 60 (5,9%);
- це необхідність – 132 (12,9%).

Окремі респонденти відповіли, що мають бажання, проте відсутність особистого часу перешкоджає самовдосконаленню – 5 (0,5%).

Крім того, у процесі аналізу відповідей на запитання “Чи готові ви до професійного самовдосконалення?”, ми отримали ще й такий результат:

постійне самовдосконалення – обов'язок будь-якого свідомого громадянина – 1 (0,1%).

Отже, значна частина респондентів вбачає у самовдосконаленні можливість втілити свої особисті амбіції, вийти на новий рівень самосвідомості.

На основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми та проведеного емпіричного дослідження ми виокремлюємо такі поради для викладача щодо професійного самовдосконалення:

1. Визначити: ким ви є і ким хочете стати; зрозуміти, що кінцевий результат допоможе лише правильно сформулювати цілі та пріоритети.
2. Згенерувати внутрішню готовність до розвитку, перевтілення своєї особистості, професійного розвитку та свого рівня знань та вмінь.
3. Бути готовим до навчання та змін, не беручи до уваги досвіду своєї професійної діяльності та досвіду свого рівня знань.
4. Завжди перебувати у стані креативності.
5. Бути наполегливим та відкритим до всього нового.
6. Бути цілеспрямованим та ставити перед собою нові виклики.
7. Перетворювати проблеми у можливості.

Висновки. Професійно-педагогічна діяльність має широкі межі та велику глибину. Щоб її пізнати, досконало нею оволодіти, через свою працю приносити користь слухачам (курсантам, студентам), впливати на їхні долі, збагачувати вітчизняну науку й залишити помітний слід в історії, потрібно постійно розвиватися, поглиблювати знання та вміння, удосконалювати власну майстерність та шукати новаторські ідеї.

Вищий військовий навчальний заклад є саме тим освітньо-науковим середовищем, у якому науково-педагогічний працівник має можливість розширити світогляд, глибше пізнати себе, самореалізуватися, проявити свою унікальність, стати наставником, допомогти слухачу відшукати власний шлях, розкрити його можливості, змінити його долю, а також стати успішним лідером свого життя. Він може не лише навчати слухачів (курсантів, студентів), а й сам навчатися, досліджувати, спостерігати, аналізувати, інтегрувати, шукати, застосовувати знання та вміння, реалізовувати можливості, ризикувати, самостверджуватися, висувати і втілювати нові ідеї, розробляти та впроваджувати авторські курси, розробки, залишатися відкритим до різних думок, вбирати як губка усе краще.

Отже, наполегливе та безперервне самовдосконалення є важливим фактором професійного розвитку науково-педагогічного працівника вишого військового навчального закладу, зміцнення ефективності його педагогічної діяльності, елементом активізації підвищення рівня самосвідомості та ознакою досягнення педагогом професійної майстерності.

Професійне самовдосконалення дає можливість оптимізувати процес професійного розвитку викладача, розкривати його творчий потенціал та педагогічну результативність. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці професійно-зорієнтованого тренінгу, спрямованого на удосконалення професійних умінь та навичок викладацького складу вищих військових навчальних закладів.

1. Єфремов Е. Г., Новиков Ю. Т. Психология труда : учеб. пособие. 2008. 128 с.

2. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. – 2-е изд., перераб., доп. 2003. 336 с.

3. Зельницький А. М., Мітягін. О. О. Професійна компетентність викладача вищого військового навчального закладу. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. 2020. 320 с.

4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие. 2004. 304 с.

5. Красницька О. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ, 2020. С. 226–227.

6. Моніторинг якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів Збройних Сил України : наук.-метод. посібник А. М. Алімпієв, І. В. Толок, М. І. Литвиненко та ін. Харків : ХНУПС, 2017. 244 с.

7. Піонова Р. С. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. Університетське, 2002. 256 с.

8. Професійна діяльність і компетентність педагога. Сучасні підходи : навч.-метод. посібник / укл. В. І. Петроченко. Запоріжжя : КЗ «ЗОЦТКУМ», 2011. 40 с.

9. Професійний розвиток вчителя: інструменти управління знаннями : метод. посібник / С. В. Тезікова, Т. В. Ларіна та ін. Ніжин : видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 80 с.

10. Психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 1990. 494 с.

Стаття: надійшла до редколегії 19.08.2021

доопрацьована 21.08.2021

прийнята до друку 25.08.2021

**PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT
OF HIGHER MILITARY SCHOOL TEACHERS****Oksana Havryshkiv***Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy,
Heroiv Maidanu Str., 32, Lviv, Ukraine, UA-79026
oksana589@ukr.net*

The article presents the meaning of the concepts of “professional and pedagogical activity”, “professional development” and shows that professional development is a multifaceted process of acquiring and using new knowledge, skills and qualities that are necessary for highly effective implementation of professional pedagogical activity. It is noted that professional development is a process of transforming the teacher’s individuality, aimed at self-improvement and achievement of acmeological peaks in professional activity; the features of professional and pedagogical activity of a teacher of higher military educational institution are singled out in the article.

The stages of professional development of a teacher (choice of profession, professional education and training, professional adaptation, professional competence, professionalism, mastery and innovation) are analyzed. It is identified that self-improvement is implemented in two interrelated ways: self-education and personal development. A brief meaningful characteristic of these concepts is offered. The stages of self-improvement of scientific and pedagogical workers are characterized: the stage of self-knowledge (the initial stage of cognitive activity of a person), the stage of creating a personal self-improvement program (formation of goals and ideals for achieving one’s goal), the stage of implementation of self-improvement program (professional development implementation complex), the stage of control and regulation of self-improvement process (evaluation of achieved results).

On the basis of theoretical analysis and selected results of the empirical research, the author offers advice for teachers of higher military educational institutions for their professional self-improvement. It is determined that constant improvement of professional skills is an important factor in the professional development of a scientific and pedagogical worker.

Keywords: pedagogical activity, higher military education institution, professional development, stages of professional development, self-improvement, self-education, innovativeness.